

O‘ZBEKISTONDA DOSTONCHILIKNING RIVOJLANISH JARAYONLARI

<https://doi.org/10.70728/orien.v07.i03.017>

Yunusov G‘ofurjon Yusipovich
Madolimov Dilmurod Yusubovich
Qo‘qon davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada dostonchilikni tarixiy bosqichlari, rivojlanishi, asrlar davomida sayqallanishi, ustoz dostonchi va baxshi, oqinlar haqida, ular ijro etgan ba’zi bir dostonlar haqida, dostonchilikning hozirgi davrdagi rivojlanishi haqida qisqacha ma’lumot berilgan

Kalit so‘zlar: doston, baxshi, aytim, lapar, dombira, oqin, terma, an’ana, me’ros, epic an’ana, ibtidoiy

PROCESSES OF DEVELOPMENT OF EPISTLE-CULTURE IN UZBEKISTAN

Yunusov Gafurjon Yusipovich
Madolimov Dilmurod Yusubovich
Kokand State University

Abstract: This article provides brief information on the historical stages of epic poetry, its development, its refinement over the centuries, about the master epic poets and bakhshi, aqins, about some epics they performed, and about the development of epic poetry in the present era

Keywords: epic, bakhshi, aytim, lapar, dombira, aqin, terma, tradition, heritage, epic tradition, primitive

Dostonchilik - xalq og‘zaki ijodi namunalarining poetik ijodidagi qadimiy epic an‘analapidan. Dastlabki ibtidoiy davrda qo‘shiq, laparlar shaklidagi, musiqa asbobi jo‘rligisiz kuylanadigan ko‘plab asarlar yaratilgan. Keyinchalik esa taxminan 10- 11-asrlarda do‘mbira sozi jo‘rligida ijro etib aytiladiganlari yaratilgan, yuzaga kelgan. Dostonchilikning bunday juda ko‘plab namunalari Kasbiy va Opol dengizlari bo‘ylaridagi yashovchi qadimiy ko‘chmanchi bo‘lgan turkiy qabilalar orasida yaratilgan, vujudga kelgan. Epik dostonlarni yaratuvchilari va kuylovchi badihago‘ylari asta sekin ko‘payib borgan. Buning natijasida ustoz-shogirdlik an‘analari tashkil bo‘ldi, vujudga kela boshladi. Vaholangki 15-16-asrlarga kelib esa ko‘pgina dostonchilik maktablari paydo bo‘ldi. 17-18-asrlar Dostonchilik, baxshichilik

taraqqiyotida anchagina jiddiy yuqorilash, ko'tarilish bosqichi bo'ldi. 19-20-asrlarga kelib dostonlarning eng rivojlangan davri hisoblanadi. Bu davrda Dostonchilar, baxshi, oqinlar repertuarlarida 150 va undan ortiq xalq dostonlari bo'lgan. Ushbu Dostonlarni Jumanbulbul, Jossoq, Xonimjon xalfa, Tilla kampir, Sulton kampir, Jolmon baxshi, Bo'ron shoir, Xonimjon xalfa, Buvi shoira, Suyav baxshi, Amin baxshi, Yo'ldoshbulbul, Sultonmurod, Qurbonbek, Yo'ldosh shoir, Suyar shoir, Sherna yuzboshi kabi mashhur dostonchi, baxshilar maxorat bilan kuylab kelganlar. Ergash Jumanbulbul o'g'li, Fozil Yo'ldosh o'g'li, Po'ltan, Islom shoir, Berdi baxshi, Abdulla Nurali o'g'li, Saidmurod Panox o'g'li, Umir shoir, Bola baxshi, Ahmad baxshi kabi mashhur yetakchi dostonchi, san'atkorlar uzlariga zamondosh bo'lgan boshqa baxshilar bilan birgalikda bu epik an'analarni davom ettirdilar. Barcha dostonlarda qat'iy qoida, tartibga rioya qilingan. O'sha davrda dostonlarni eshitish uchun maxsus kechalar uyushtirilgan, bazm, to'y-hashamlar, sayillar ham baxshilarning ishtirokisiz o'tmagan. Tinglovchilar, tomoshabinlar baxshini to'rga o'tqazib, atrofida o'tirganlar. Baxshilar do'mbirasini sozlab, barcha tinglovchilarga "Nima aytay" degan termalari bilan murojaat qilganlar, "Kunlarim", "Do'mbiram" kabi termalarini aytib, tinglovchilarning e'tiborlarini o'zilariga jalb etganlar. Baxshilar ijrolari davomida dostonlardagi har bitta tasvirga mos so'zlarni topib, o'sha so'zlarga monand xatti-harakatlar qilgan. Tinglovchilarni qiziqtirish bilan birga, o'zlari ham tobora avjga chiqqanlar fayz olganlar. Iqtidorli dostonchilar ko'p doston va voqealarni ikki-uch kechada, ba'zilarini hatto oylab kuylay olganlar. Masalan, Shernazar Berdinazar o'g'li yetti kecha davomida dostonlarni ayta olganligi bizga tarixiy manbalardan ma'lum. Ba'zi, ko'p dostonlarning ijrosi ham ikki-uch kecha muttasil ijro etishni taqozo etgan. Dostonchi, baxshi odatda, voqea eng qiziqarli joyiga, kulminatsiyasiga yetganda kuylashni bir oz to'xtatib, bir muddat tanaffus qilib olgan, bu esa doston tinglovchilarning qiziqishini, ishtiyoqlarini yana ham oshirgan. Dostonchilik kechalariga ikki-uch va undan ortiq baxshilar tashrif buyurgan. Bunday hollarda dostonchilar albatta o'zaro tortishuvga kirishganlar: bir-birlarining ijrolarini, iqtidorlarini, so'zlardagi chechanligini, soz, dombra chalishdagi mahoratlarini sinaganlar. Tinglovchilar esa xolisona ularga baho berganlar. Xalq olqishini, tomoshabinlar e'tirofiga sazovor bo'lolmagan dostonchilar davradan chiqib ketganlar.

Dostonchilik an'anasi hozirgi kunda ham izchil davom etmoqda, ammo kuylash tartibi bor oz o'zgargan, birmuncha sharoitlarida moslashgan. Endiliqda baxshilar sahnalarda, teatrlarda, konsert zallarida, katta sayillar, bayramlar va hasharlarda, radio va televideniye ko'rsatuvlari orqali tashkil etilgan olimpiada va tanlovlarda o'z mahoratlarini keng tomoshabinlar oldida namoyish etib kelmoqdalar. Oliygozlarda baxshichilik yo'nalishlari ochilishi yosh avlodlarimizga ayni muddao bo'ldi. Oz tajribamdan kelib chiqib ushbu misollarni keltirmoqchiman. Men o'zim Qoqon davlat universiteti folklor etnografiya yo'nalishida ta'lim bergan talabam, hozirda ushbu

oliygohda ustozlik qilayotgan Guliruxsor Jorayeva baxshichilik yoʻnalishida ijod qilib bir necha marta viloyat, Respublika miqyosidagi baxshichilik koʻrik tanlovlarida muvaffaqiyatli ishtirok etib, sovrindorlar safidan oʻrin olgan. Hozirda Oʻzbekistonning barcha viloyatlarida yosh baxshilar faoliyat olib bormoqda. Bu milliy qadriyatlarimiz asrlar davomida oʻz qadru qimmatini yoʻqotmay, yildan yilga sayqallanib mukammallashib borishini anglatadi. Bu borada milliy yoʻnalishda ijod qilayotgan, Folklor etnografiya yonalishida taʼlim berayotgan uztozlar zimmasiga yanada maʼuliyat yuklaydi. Ustoz dostonchilar, baxshilar ijro maktablarini yosh avlodga etkazish, anʼanalarni davom ettirish hozirgi kundagi eng zarur, dolzarb ishlarimiz, vazifalarimizdir. Zero sanʼat har bir insonni ezgulikka yetaklaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Madayev O. Sobitova T. Xalq ogʻzaki poetik ijodi. - T.: «Sharq» NMAKBT,
2. Masharipova Z. Oʻzbek xalq ogʻzaki ijodi. - T.:2008, 24-40-betlar.
3. Oʻzbek folklori ocherklari. 1-jild. - T.: «Fan», 1988. 25-35-betlar
4. Boychechak. Qoʻshiqlar. - T.: Gʻ.Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyoti, 1984.
5. Avezov S. Sanama janri tabiati va badiyati.- Toshkent.: Fan, 2008, -104
6. Gʻ.Yu.Yunusov. Folklor jamoa ijrochiligi - Toshkent 2021.
7. U.Boltaboyeva. Sahna nutqi. Toshkent.2019.
8. Gʻ.Yu.Yunusov. Folklor asarlarini sahnalashtirish - Qʻoqon 2023.